

Het integratievraagstuk van Charlois (3)

Toedekkers tegenover Paniekzaaiers

Het dispuut over 30 jaar integratiebeleid

RENÉ CUPERUS

Het was in een fraaie kloosterzaal van de oude Domkerk in Utrecht dat er voor het eerst gevloekt werd in de linkse kerk van de PvdA. Wat wilde het geval? In die zaal was het Politiek Forum van de PvdA bijeen in beladen sfeer. Het zal eind mei, begin juni zijn geweest, vlak na de Dreun van 15 mei 2002. Alle paarse bewindslieden waren aanwezig, met Kok en de vers afgetreden Melkert op de eerste rij, toen een mevrouw opeens met schril-overslaande stem beschaafd op buitenlanders begon te schelden. Het zal wel een PvdA-gedeputeerde zijn geweest of een gemeenteraadslid. Ik herinner me van haar woorden zoiets: 'Soms zie je van die vrouwen in die lange soepjurken lopen, en dan denk je heel af en toe: rot toch op naar je eigen land als je je niet wil aanpassen'. Ik herinner me het effect van die woorden op de zaal niet goed meer. Werd het pijnlijk stil? Werd er besmuikt of juist bevrijdend gelachen? Was er een massaal geruis van kromme tenen? Ik weet het niet meer. Wel weet ik dat het voor de PvdA een uniek moment was. De politiek-correcte beknellingen kwamen definitief wat lossere te zitten.

Sindsdien is ook de PvdA begonnen zich te voegen in 'de nieuwe consensus' die er rondom het vraagstuk van integratie en de multiculturele samenleving in Nederland is ontstaan. Met dank

Over de auteur René Cuperus is medewerker van de Wiardi Beckman Stichting en eindredacteur van S&D

aan Pim. Het is hoe je het ook wendt of keert de verdienste van de Fortuyn Opstand geweest dat zich in Nederland fundamentele verschuivingen hebben voorgedaan in het denken over immigratie, integratie en democratische representatie. Sommigen geven daarvoor rechtstreeks krediet aan de alarmsignalen van Pim Fortuyn ('Tegen de islamisering van onze cultuur'), anderen zien het meer indirect in wat de Fortuyn Opstand heeft losgewoeld en aangericht: grote verkiezingsnederlagen voor de traditionele partijen en angst voor nieuwe nederlagen. De impact van *nine-elen* speelt in elk geval niet de hoofdrol, want nog steeds is het multicultureel wondenlik-debat in Nederland, gemeten naar onstuimigheid en onbevangen scherpte, uitzonderlijk in Europa.

Hoe dan ook, of het nu uit innerlijke overtuiging of uit berekenende massage van de volkswil gebeurde, met het Kaasstolp-rapport van de Commissie De Boer — dat de scherpst denkbare dilemma's op 'multicultureel' terrein aan de partij voorlegde — en met een schielijk aangepast Verkiezingsmanifest plaatste de PvdA zich alsnog *realo* in de hoek van diegenen die immigratie en integratie ook opvatten als problematische zorgenkinderen. De tekst van het post-15 mei Verkiezingsmanifest liet wat dat aangaat weinig aan duidelijkheid te wensen over: 'In het voorjaar van 2002 is gebleken hoezeer in de Nederlandse samenleving een gevoel van onbehagen is gegroeid. Wij hebben ons de boodschap van de

Het integratievraagstuk van Charlois René Cuperus Toedekkers tegenover Paniekzaaiers

kiezers van 15 mei aangetrokken en hebben op verschillende terreinen onze standpunten aangescherpt.' Bijvoorbeeld: 'Mensen uit andere landen die zich blijvend in ons land vestigen moeten integreren ('Nederlands leren' en 'zich vertrouwd maken met de normen die in onze wetten zijn vastgelegd'). De overheid bevordert het integratieproces, en doet dat zó dat de problemen die soms met de komst van mensen uit andere culturen gepaard gaan, niet eenzijdig bij de kansarmen in de oorspronkelijke Nederlandse bevolking komen te liggen'.

Deze koerswending van de PvdA contrasteert met de zwijgzame *sur place* binnen wat ooit de meest geprofileerde multiculturalistische politieke partij van Nederland was: GroenLinks. Zelden een partij gezien die zich stiller liet scheren bij tegenwind. Het is van een angstige lafheid hoe afwezig deze partij — als noodzakelijk contrapunt — in het huidige integratiedebat is.

Voor de PvdA was de moedige noodkreet uit Charlois van PvdA-bestuurder Dominic Schrijer tegen de totaal uit de hand lopende 'concentratie van kansarmoede' in zijn deelgemeente de laatste beweging aan het front. Cynici zullen zeggen dat dit signaal over de excessieve belasting van de sociologie van Rotterdam — en dan hebben we het over een snelle, radicale en bovenmaatse 'multiculturalisering' van een traditionele havenarbeidersstad (*Überfremdung* heet dat met een akelige term uit het rechtspopulistische vocabulaire van de Oostenrijkse Haider-partij) — twintig jaar te laat komt. Maar zelfs vandaag de dag nog wordt Schrijers noodkreet over spreiding van opvang en zorg en spreiding van politieke verantwoordelijkheden gesmoord in een opgewonden publiek debat, waarvan de uitkomst is dat 'gedwongen spreiding van kansarmen/cq migranten noch wenselijk noch mogelijk is'. *Basta*. Dat was het dan. Over tot de orde van de dag. Laten ze het in Charlois maar uitzoeken. Komt u over twintig jaar nog eens terug, meneer Schrijer.

Evident is dat gedwongen spreiding niet kan plaatsvinden op basis van etnische achtergrond, maar daarmee is niet het hele verhaal verteld.

Denk aan de spreiding over het land van 'nieuwkomers' en het ontmoedigen van ketenmigratie. (Zie ook de bijdrage van Jeroen Dijsselbloem hiervoor in dit nummer).

DE 'HET-VALT-ALLEMAAL-WEL-MEE'-PARTIJ

Ondertussen loopt het parlementair onderzoek naar 30 jaar Integratiebeleid. Waarom is hiervan eigenlijk niets op tv te zien? Ik ken saaier politiethrillers en voetbaltoppers met minder goals. Wat een schande eigenlijk dat een zo gepolariseerd, gepolitiseerd en emotioneel beladen vraagstuk, dat zulke enorme gevolgen voor onze samenleving heeft gehad en nog zal hebben, het zonder camera-openbaarheid moet doen.

Er is inmiddels een groot gevecht uitgebroken tussen de Optimisten en de Pessimisten, tussen de Toedekkers en de Overdrijvers, tussen de Eufemisten en de Paniekzaaiers, tussen hen, kortom, die de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving als redelijk geslaagd beschouwen en hen die deze als totaal mislukt zien. Volgens sommigen zou dit gevecht zelfs al een duidelijke winnaar kennen: de Alarmisten zouden vernietigend hebben gewonnen. Er zou daarom sprake zijn van een nieuwe dwingende politieke correctheid: 'De rollen zijn omgekeerd. Wat ooit politiek correct was, is nu incorrect. Wat eens niet mocht, is thans de norm' (Hubert Smeets in *De Groene Amsterdammer* van 4 oktober). Ook NRC-columnist Sjoerd de Jong spreekt van een nieuw politiek correct dogma: 'alles is mislukt: de multiculti-samenleving heeft gefaald en de verzorgingsstaat is ziek' (7 oktober). Dit beeld mag enig hout snijden voor wie zich blindstaart op het opiniepagina-debat van de grote en kleine *opinionleaders*, maar daaronder, in de geleerden van de PvdA bijvoorbeeld, is de Verplichte Houding van Anti-Multiculturele Verontrusting nog helemaal geen gedaald cultuurgood.

Eerder maak ik me zorgen dat de PvdA zich, met name bij het parlementair integratie-onderzoek, eenzijdig en als enige in de hoek laat manoeuvreren van de sussende 'het valt allemaal wel mee'-partij. Ik proef bij enkelen de neiging

Het integratievraagstuk van Charlois René Cuperus *Toedekkers tegenover Paniekzaaiers*

om vooral weer positieve dingen te zeggen (weg van het benoemen van de schaduwzijden en de problemen!) of om, zoals Jacques Wallage laatst in *NOVA* deed, de verzoenende rol te claimen: we moeten groepen niet uit elkaar drijven. Daar ben ik het niet mee oneens natuurlijk. Alles moet worden ondernomen om een gepolariseerde wij/zij-verhouding tussen autochtonen en allochtonen te voorkomen, maar daaraan moet, wat mij betreft, wel het beschamende besef voorafgaan dat we eigenlijk nu pas — na dertig jaar zwalkend, tastend en falend immigratie- en integratiebeleid — enigszins een idee hebben van wat het betekent om een *de facto* immigratiesamenleving te zijn geworden. Dat tragische besef dient vooraf te gaan aan de (begrijpelijke) nuancerings- en positivo-instincten tegen de huidige apocalyptische blikvernaauwing (Sjoerd de Jong) van opeens alleen nog maar stoer uit de bus blazende rechtse politici.

Maar pas op. De PvdA loopt in het huidige klimaat het risico om de zwarte piet van het 'tot nu toe onvoldoende geslaagde integratiebeleid' (motie-Marijnissen) te krijgen, wanneer zij zich als enige opwerpt als politieke representant van 'het is niet allemaal kommer en kwel'. Daarmee zou zij rechtse partijen en politici een te gemakkelijke gelegenheid bieden om zich aan de collectieve Nederlandse politieke 'schuld' (van de tragische, niet geheel verwijtbare soort) ten opzichte van 30 jaar integratiebeleid te onttrekken. De vvd was destijds de grootste en meest enthousiaste voorstander van de instroom van gastarbeiders en vond op een gegeven moment de tijdelijke pensions te zwaar drukken op de werkgeverslasten. Het cda heeft iedereen jarenlang op een dwaalspoor gezet met zijn ambivalente pleidooi voor een model van 'verzuilde integratie' (soevereiniteit in eigen kring). De PvdA op haar beurt heeft zich in zijn internationalisme, kosmopolitisch cultuurrelativisme en multiculturalle romantiek verslikt. Dat betekent niet *meehopen* met de anti-*hype*; niet de feiten, nuances en de ons omringende landen uit het oog verliezen, maar op zijn minst zou ik in de PvdA wel beide vleugels vertegenwoordigd willen zien: die van

de pessimisten tegenover de optimisten, die van de multiculturalisten tegenover de 'assimilationisten'.

Dat het integratiedebat even werd vermengd met een poldervariant van het *McCarthyism* was natuurlijk droevig. Het Hilda Verwey-Jonker Instituut werd als mantelorganisatie van de Optimisten en Eufemisten in de beklagdenbank gezet, omdat zij de werkhypothese van de Kamer — 'het integratiebeleid is tot nu toe onvoldoende geslaagd' in haar Bronnenonderzoek 'deels correct' achtte. In termen van wetenschappelijke integriteit was de *debunking* van dit instituut nonsens, maar in termen van onafhankelijke afstand tot de kernvragen van het onderzoek was het niet helemaal onzinnig. Het was achteraf beter geweest om alle schijn te vermijden. De parlementaire onderzoekscommissie had beter met een iets duurder, minder in de 'schuldige' beleidscircuits ingevoerd instituut in zee kunnen gaan, vooral ook met frisse buitenlandse onderzoekers.

Verontrustender dan de kwestie van de normatieve kleuring van het onderzoek (nogmaals, geen kwestie van wetenschappelijke integriteit) vind ik wat ik over het onderzoek zelf las, bij monde nota bene van de betrokken onderzoekers (*De Groene Amsterdammer* van 4/10). Het Verwey-Jonker Instituut mag zich dan keurig aan de opdracht hebben gehouden; het probleem schuilt hem in de verstrekte opdracht zelf. Nog los van de grote beperkingen die toch al aan dit type beleidsevaluatieonderzoek kleven (de kloof tussen beleidswerkelijkheid en 'praktijkwerkelijkheid'), moet worden vastgesteld dat er een tamelijk smalle opdracht door de parlementaire onderzoekscommissie aan hen was verstrekt. Het bronnenonderzoek richtte zich op de deelgebieden arbeid en inkomen, onderwijs en wonen en sport en recreatie. Opvallend afwezig is het thema van de criminaliteit (misschien wel het terrein waarop de integratie zeer ver gevorderd is, getuige de kennis die voor crimineel gedrag benodigd is van de Nederlandse samenlevingscodes) en het thema van cultuur en religie, met name de radicalisering binnen de moslimwe-

Het integratievraagstuk van Charlois René Cuperus Toedekkers tegenover Paniekzaaiers

reld. Het gaat hier om twee kernthema's van het debat na 15 mei 2002 en zelfs volgens Hans Bou-tellier, de nieuwe directeur van het Verwey-Jonker Instituut, gaat het hier nu net om de twee onderwerpen die systematisch door de politiek zijn veronachtzaamd en daarom nu zo heftig in debat zijn geraakt. In *De Groene* (4/10) melden de onderzoekers enigszins beschaamd dat er wel meer terreinen niet binnen de smalle focus van de opdracht van de parlementaire commissie vielen: het sociale verkeer buiten de groep van allochtonen, de emancipatie van de vrouw of de participatie aan algemene instellingen. Dit valt het Verwey-Jonker Instituut niet zelf aan te rekenen (al is het aannemen van 'een haastklus van twee maanden', zoals men het zelf omschrijft, bij het meest cruciale samenlevingsvraagstuk van dit moment wel vragen om moeilijkheden), maar de beperkte focus van een toch al complex onderzoek ('pas in 2000 heeft de overheid het monitoren van de effectiviteit van beleid ingevoerd') plaatst hun bevindingen over het gedeel-telijke integratie-succes wel in een ander licht.

INTEGRATIEBELEID: EEN SUCCESVOLLE MISLUKKING

Hoe dit ook zij, wetenschap in het algemeen en zeker zo'n beleidsevaluatief onderzoek kan nooit definitief uitsluitel geven over een ook politiek-normatieve kwestie als: is de integratie nu geslaagd of geflopt? Het gaat hier niet alleen om een ingewikkelde veelheid van beleidsterreinen (deels is de integratie op het ene terrein wel geslaagd en deels op het andere niet) en om de kloof tussen beleidswerkelijkheid en dagelijks ervaren 'praktijkwerkelijkheid', maar ook om complexe menselijke ervaringen.

Arie van der Zwan heeft eerder in dit blad wel eens de verdeelsleutel van 1/3, 1/3, 1/3 gebruikt: van 1/3 van de niet-westerse allochtonen is de integratie goed geslaagd in termen van taal, inkomen, werk en zelfredzaamheid; met 1/3 gaat het helemaal niet goed. Die is niet goed geïntegreerd en verkeert in zorgelijke probleemsituaties. Men staat met de rug naar de Nederlandse samenle-

ving gekeerd. En 1/3 zit in de middenzone daar-tussen. Daar kan het nog beide kanten mee uit: of richting geslaagde integratie of in zorgelijker richting. De toon en kleur van het debat worden dus ook in sterke mate bepaald door de gegevens die je symptomatisch acht voor het geheel. Welke eenderde is *pars pro toto* voor het verhaal van 30 jaar integratie? Op welke eenderde richt je je om Optimist of Pessimist, Toedekker of Paniekzaaiër te zijn?

Uiteindelijk gaat het misschien om een merk-waardig zwart/wit-dispuut: is de integratie nu gelukt of mislukt? Toch kan ik, als ik zou moeten, moeiteloos kiezen en wel voor de positie dat het integratiebeleid mislukt is. Ik geef toe dat dat ook bij mij deels voortkomt uit het modieuze ge-voel van de verontruste bekeerling, die sinds de algehele *monoculturele paradigmawisseling* de wer-kelijkheid opeens met andere ogen bekijkt, zoals zo velen. Maar ik heb ook wel argumenten. Al-leen al de Grote Misrekening, de Foute Inschat-ting, de Verkeerde Aannee, het Grove Misver-stand — de hoofdletters zijn hier op hun plaats — dat de 'gastarbeiders' niet met behoud van eigen cultuur en identiteit terugkeerden naar hun land van herkomst, maar in plaats daarvan hun gezinnen, families en soms hele dorpen 'met behoud van eigen cultuur en identiteit' naar het 'land van aankomst' (Paul Scheffer) lieten overkomen, maakt dat het Nederlandse beleid en alle betrokkenen daarbij — dichtbij of verder af — een duidelijk onvoldoende rapportcijfer ver-dienen. Hoe heeft een land zichzelf zo lang, zo to-taal op het verkeerde been kunnen zetten!

Dat gegeven alleen al, dat eindeloos boven de markt zweven van de opties 'terugkeer of perma-nent verblijf' — voortkomend uit de zeer invoel-bare existentieel-romantische nostalgie van elke migrant, overal ter wereld — heeft alhier het ge-hele integratie-paradigma volledig ontregeld en een nauwelijks meer in te lopen integratie-achterstand doen ontstaan, waar onze samenle-ving nu nog dagelijks de gevolgen van onder-vindt, in de vorm van armoede, discriminatie, hoge sociale zekerheidsuitgaven — zoniet een uitholling van de verzorgingsstaat, hernieuwde

Het integratievraagstuk van Charlois René Cuperus *Toedekkers tegenover Paniekzaaiers*

vrouwenonderdrukking, hernieuwd antisemitisme en een zeer forse 'frictiecriminaliteit' (Mark Bovens: 'In de meeste immigratielanden zijn de criminaliteitscijfers van eerste, en vaak ook tweede, generatie-immigranten hoger dan van autochtonen in gelijke posities. Zelfs landen met een bewust immigratie- en integratiebeleid hebben vaak te maken met hoge criminaliteit onder nieuwkomers', *NRC Handelsblad*, 26-9-2003).

We stuiten hier op de tweede reden waarom ik het integratiebeleid een onvoldoende zou willen toekennen. Het integratiebeleid en het debat erover versmalt zich veel te veel tot louter de (sociaal-economische) integratie van allochtonen cq migranten in de ontvangende samenleving, maar veronachtzaamt systematisch de andere kernkwesitie: wat zijn de korte termijn en lange termijn effecten van immigratie op de ontvangende samenleving zelf. Dan gaat het om niet geringe vraagstukken. Is de verzorgingsstaat van het Europese type wel levensvatbaar onder condities van immigratie? Hoe sociale cohesie te behouden bij toenemende diversiteit? Is de islam verzoenbaar met de westerse moderniteit? Hoe ver reikt de spankracht van een permanent transformerende samenleving? Kan een land bestaan zonder nationale identiteit? Kunnen de lageropgeleiden de voor hen onevenredig onrechtvaardige gevolgen dragen van zowel de meritocratische postindustrialisering als van de multiculturalisering en Europeanisering van onze samenleving?

74 Over dit type vragen en onzekerheden gaat het debat sinds de Fortuyn Opstand en *nine eleven*. Het is dan ook teleurstellend dat bij het parlementair onderzoek soms te technocratisch alleen naar de faal- en slaagkansen van individuele migranten gekeken wordt (hoe belangrijk ook), maar dat de radicale transformatie van Nederland in een multi-etnische immigratiesamenleving minder bevraagd en geproblematiseerd wordt. Dat zou een geheel andere focus opleveren die indirect van grote betekenis is voor de context en dus het welslagen van integratie-inspanningen.

Het gaat dan om een verhaal over spankracht, over concentratie en over aantallen. Een verhaal over de noodzaak van assimilatie in termen van westerse identiteit. Een verhaal over integratieblokkades door culturele factoren en over culturele spanningen tussen allochtonen en autochtonen. Een verhaal ook over onveiligheid, onbehagen en vervreemding. Dan komen we op een terrein waarop de PvdA zich doorgaans een stuk ongemakkelijker voelt: onze partij wil het liefst alles herleiden tot een individueel of collectief sociaal-economisch verhaal, alsof de mecanodoos van Marx nog altijd het enige sociaal-democratische gereedschap zou zijn.

Zo wordt de impact van criminaliteit naar mijn mening enorm onderschat in politiek en beleidskringen. Misdaad is misschien wel de belangrijkste *trigger* van multicultureel onbehagen en 'witte' gevoelens van angst, onzekerheid en vervreemding. De sensibiliteit voor geweld is juist in het 'feminiene' Nederland bovenmatig sterk ontwikkeld, zo laat onderzoek naar culturele waardeoriëntaties van de Nederlanders zien. Die sensibiliteit is in een samenleving die ook nog eens half-bewust onder de slagschaduw leeft van nieuwe terroristische aanslagen niet bepaald afgenomen. De instroom van buitenlanders met een soms fors lagere geweldsdrempel levert een ernstig conflict van 'multicultureel samenleven' op. Ik zou niet direct weten hoe, maar het is van het grootste belang, omwille van de maatschappelijk vrede, dat er een einde komt aan de 'zelfstigmatisering' door de beruchte Marokkaanse en Antilliaanse criminele jongeren. We ontkomen er niet aan om tamelijk primitief de bewuste gemeenschappen veel harder op dit probleem aan te spreken en zich medeverantwoordelijk te laten voelen voor de bestrijding ervan. En dat is het omgekeerde van stille tochten tegen 'racistisch politie-optreden'. Die 'gemeenschappen' hebben op zijn minst een beeldvormingsbelang bij het tegengaan van chronische misdaad en overlast in 'eigen kring'. En was het maar zo dat er alleen sprake was van die ellendige jeugdcriminaliteit. De 'normale' integratie in de Nederlandse samenleving wordt ook in onbe-

Het integratievraagstuk van Charlois René Cuperus *Toedekkers tegenover Paniekzaaiers*

kende, doch vermoedelijk sterke mate, bemoeilijkt door het feit dat aanzienlijke groepen buitenlanders (hele delen van allochtonen gemeenschappen en transnationale familienetwerken) deel uitmaken van de georganiseerde misdaad in Nederland, in het bijzonder in de drugshandel en aanverwante terreinen, zoals door Frank Bovenkerk bij de Van Traa-enquete en daarna goed gedocumenteerd aannemelijk is gemaakt. Over de integratie in *Narcostaat Nederland* hoeft niet te worden ingezet.

Ik ben niet gerust op dit soort ontwikkelingen, des te minder naarmate de politie soms zelf aangeeft er weinig gerust op te zijn (en dat betreft ook de onbedoelde criminele gevolgen van de Europese uitbreiding!). Het is nog te vroeg voor absolute noodmaatregelen als 'three strikes and you are out of this country again', maar van mij mag Donner daar wel eens op gaan studeren voor de samenleving ontwrichtende recidivisten zonder Nederlands staatsburgerschap.

Na dit zware geschut, lijkt het me raadzaam af te sluiten. Ik zou eerlijk gezegd niet weten waarom thema's van assimilatie, nationale identiteit en verwestering het monopolie van rechts zouden moeten zijn en linkse intellectuelen zich moeten vermaken met vragen als: 'wat is een Nederlander eigenlijk?; bestaat er wel een westerse cultuur?' Zoals Dick Pels in zijn recente boek *De geest van Pim* de kern van de Fortuyn Revolutie tamenlijk wereldvreemd afdoet met 'spruitjesnationalisme'. Wat is er eigenlijk rechts aan een pleidooi voor assimilatie aan de prudent-progressieve Nederlandse samenleving, wanneer assimilatie

in de kern niet veel meer hoeft te behelzen als je aan de wetten, regels en algemene normen houdt, geen overlast veroorzaken en de Nederlandse taal leren. Dat is in de huidige empirische werkelijkheid al een utopisch ideaal. En is enig positief commitment aan de Nederlandse samenleving nu zo veel gevraagd?

Als het de afgelopen dertig jaar ergens aan heeft ontbroken, dan is het wel aan 'elites' die zelfbewust en verantwoordelijk de maatschappelijke veranderingen en de onbedoelde gevolgen daarvan hebben benoemd, begeleid en gestuurd. Dat is misschien nog wel het meest verontroostende van 30 jaar mislukt integratiebeleid. Dat de elites (wij dus met zijn allen) zich hebben laten overdonderen door de migratiebewegingen en een stad als Rotterdam onderhevig hebben laten zijn aan een, mijns inziens, achteraf onverantwoordelijk snelle en massieve 'multiculturalisering'.

Ik schaam me met terugwerkende kracht de oren van het hoofd dat we nu pas, na 30 jaar, enige notie krijgen van wat het is om een immigratiesamenleving te zijn geworden. We hebben 30 jaar lang met zijn allen de allochtonen, autochtonen en zij die de multiculturalisering met vallen en staan moesten opvangen — van politieagent tot verpleegster, van rechter tot Wegenwacht — laten aanmodderen met onhelder, onzeker, inconsistent en zwalkend integratiebeleid.

Het is om die reden dat het een *gotspe van reuzen* formaat is om te beweren dat het Nederlandse integratiebeleid geslaagd is.